

subjektivne refleksije o odnosu krize i književnosti

alpar lošonc

U krizi, prema jednoj koncepciji (ovo bi moglo da bude parafraza Huserlovih stavova o Krizi evropskih nauka...), one stvari, koje su inače egzistentne pod aurom samorazumljivosti, postaju predmet žestokih osporavanja. Čak se može reći da u krizama, sve one stvari, koji su već davno rešene, mogu da uđu u strujno kolo radikalnih propitivanja. Kriza, po tome, otvara puteve alternativnom rešavanju egzistencijalnih problema (napr. alternativnom uspostavljanju društvene kohezije) i u odnosu na postojeće uslovljava pojavu onog neizvesnog, neodlučenog, koji može zračiti drugaćijom perspektivom. To je uostalom u skladu sa tradicionalnim pojmom krize: dospeti do odluke, odlučiti se za prihvatanje novog.

Ali, u kojoj meri ova koncepcija osvetljava našu situaciju? Sigurno je, da ova koncepcija ima svoje referencije na splet onih »okolnosti« koje zovemo krizom. Naročito sa aspekta književnosti ili umetnosti. Književnost, naime može biti forma razumevanja krize i tako učestvovati u njenom razrešavanju. Ipak, kroz našu krizu provejava i drukčiji oblik delovanja: kriza postepeno postaje evidentna stvar, koja ostavlja ravnodušnim i koja inicira industriju kvazi-rasprava. Otkad je govor o krizi postao legitiman, radikalizacija pitanja koja se posredstvom nje nameću je ono što veoma uspešno kanalizujemo. U ovom trenutku samorazumljivost krize predstavlja ideologizaciju posebne vrste. Trebalo bi zapravo pokazati fenomenologiju ideologizacije ove naše krize.

Racionalizacijom krize na opisani način, stvara se »lažna svest« o tome da je svako od nas »žrtva«, »objekat« nekog procesa nad kojim se »ne može upravljati«. Veoma uspešno smo razvili birokratsko-politikantski govor o krizi: u tom govoru nestaje svaki konfliktualni pristup, koji bi pokazao različita ukrštavanja interesa, restrukturaciju moći, »lukavstvo« vlasti koja se reproducira na proširenoj osnovi. Valja se setiti Marksovih rečenica — koje tumači kao i tumači njegovih tumača olako ispuštaju iz vida — o tome da se u krizama pojavljuje »višak« nasilja, jer se upravo posredstvom nasilja razrešavaju one osnovne protivrečnosti, koje konstituišu identitet društvene strukture. Mi i suviše često razmišljamo o krizi kao o stanju bez nasilja, kao o nekoj *fin de siècle* koji je pozlaćen frivilnom dekadencijom.

Birokratska elita preko hegemonских struktura — kako su to pokazala istraživanja u filozofiji jezika — može da prisvoji ono što bilo ko od nas projektuje, dakle subjektivna ispoljavanja sa značenjima. Uprkos tome što bi kriza mogla usloviti radikalizaciju refleksije, karakteristika današnjeg stanja je da je trenutak za radikalizaciju nepovoljniji no ikad. Pojmovi instrumentarijum radikalne kritike je otupljen, pojmovi se otinaju od nas postaju entiteti, koji žive životom robe u političkom univerzumu. Radikalizam se srlja prema opasnosti da postane misao bez jezika, egzistirajući na razmedi između čutanja i traženja sopstvenog identiteta. Strah od toga da su se pojmovi isuviše distancirali od istorije je upravo posredovan nagoveštajem takvog stanja u kojbi radikalizam postao lelujava senka istorije. Kritički diskurs nije žudnja za nekim poslednjim konfliktom na poprištu istorije, niti želja za zalaženjem u vrtlog najveće krize, da bismo obnovljeni vaskrsli uz svest o činjenicama najvećeg značaja. On je samo paskalovska opklada sa novim i sa mogućim. Radikalna misao zato traži svoje istorijsko mesto: sa jedne strane pribjava se toga da postane a-utopična, što znači da prestane predlagati orio još-ne koje je nekad mobiliziralo kritičke duhovne, ali sa druge strane ne može se otrgnuti od bojazni da je upravo utopistički govor prestao biti subverzivan.

Nije dakle reč o tome da ne tematizujemo krizu, mi je pojednostavljujemo, pokušavamo je učiniti transparentnom (zar vera u »objektivne zakonitosti« tržišta uzdignuta na metafizički rang ne izražava ortodoksnu-marksističku veru da se društveni odnosi mogu učiniti transparentnim?); blokirajući sebe da dode-

mo do odluke koja bi zahtevala da nosimo teret odgovornosti i možda izražavamo situaciju koju možemo psihanalitički tumačiti. Putem prekomernog i krajnje racionalizovanog govor o krizi potiskuje se ono što se u krizi neumitno pojavljuje. Kao što Fuko piše o prinudnoj proizvodnji seksa (o naredbi da se on iskaže), tako možemo tumačiti i prinudnu produkciju i akumulaciju ideoškog govor: kao trijumfalno pojavljivanje moći i vlasti.

Ovo posmatranje uslovjava razlikovanje između industrije govor o krizi, kao nekoj vrsti »politizovane« masovne kulture, i one visoke kulture, kao oblike radikalne samorefleksije. Književnost i umetnost su »medijum« odbrane subjektivnosti — bez ove odbrane radikalna samorefleksija se ne može zamisliti.

Iz svega ovoga što sam rekao proizilazi stanovita skepsa prema svakoj temi gde figurira pojam »krize«, pa i prema temi »kriza i književnost«, što nipošto ne znači da problem ne postoji. Skepsa se odnosi prema jugoslovenskoj varijanti »cinizma« kao specifičnog, politikantskog mirenja sa datošću, kao rezultat »prosvećene lažne svesti« (Sloterdijk). Govorim o cinizmu one refleksije, koja na pregnantan način izražava svoju »zabrinutost« zbog sadašnjeg stanja kao i nameru prevazilaženja tog stanja — ona upravo pomoći takvog govoru izvlači najveće ekonomski i političke koristi. Cinička refleksija reprezentata moći u potpunosti uvida razornost današnjeg stanja, ipak se potčinjava izazovu volje za moć odnosno nastavlja perpetuirati predašnje stanje. Ona sebe čak smatra žrtvom u doba kada je vladanje izgubilo svoj sjaj. Što se tiče cinizma znanja i teoretiziranja o krizi to se ispoljava u afirmisanju jedne vesele nauke o krizi, koja većito postavlja pitanje Zimela o odnosu cinizma i novca, (odnosno o mogućnosti pretvaranja svih elemenata društvenog života u apstraktne označke /monete/ moći). Nije slučajno što potcenjujemo politiku i svodimo je u stilu radikalnog kritičara, na prostu dominantnu instancu nad ekonomijom: u ovome se krije tendencija ka depolitizaciji odnosno bojazan od toga da se politika shvati kao sfera u kojoj suvereni subjekti kroje sudbinu svetlosti.

Interegnum između starog koji umire i novog koji se ne može roditi, prepun je, kako je to Gramši rekao, morbidnih simptoma. Nagomilanost ovih simptoma uslovjava skepsu u odnosu na pokušaj da današnje stanje okarakterišemo kao sukob između starog i novog, između progresivizma i konzervativizma.

Tumačenje odnosa krize i književnosti ne otežava samo ideo-lacionalizaciju današnjeg stanja kao »cinične odbrane« pred radikalizacijom nego i nesigurnost u zahvatanju dinamike društvenih procesa u tzv. postkapitalističkim društвима. Da li tematizujemo samo probleme na površini, da li tematizujemo konjunkturu a ne strukturu? Legitimnost ovih pitanja ne bismo smeli dovesti u pitanje. Mi smo u orbiti robne civilizacije, koja se i sama rodiла sa svešću o krizi tradicionalnih metafizičkih vrednosti i koja upravo doživljava svoju strukturnu krizu. Ta kriza nas ni u kom slučaju ne ostavlja netaknutim i to bi trebalo da bude predmet posebne rasprave. U svakom slučaju značenja robne civilizacije su duboko utkane u našu svakodnevnicu. U krizi izbija na površini ono što se pre toga ideologijom skriva: i književnost i umetnost pripadaju (i) robnom univerzumu. U krizi iznenada svi postajemo svesni toga da je književnost element tog univerzuma, da predstavlja predmet robnih transakcija, da predstavlja stavku u »budžetu« itd.

Relativna autonomija književnosti, koja predstavlja minimum za bilo kakav razgovor o krizi i književnosti označava da se ne mogu izvesti »homologije« između društvenih struktura i samog dela. Pitanje napretka (ne upuštajući se raspravljanje u kojoj meri se relativirao taj pojam i u odnosu na društvene strukture) plastično dokazuje radikalnu razliku. U slučaju društvenih struktura posedujemo čitav splet indikatora, koji signaliziraju stagnaciju napretka pa možda i pojavu kriznog stanja, dok u dinamici promene književnosti napredak je više nego protivrečan pojam. Relativna autonomija jeste i relativna autonomija dela pa i relativna autonomija subjektivnosti. Jer književnost je i legitimna institucija društvene strukture, koji sadrži različite elemente osim samog dela. U »književnost« spadaju i velike izdavačke kuće, birokratske organizacije koje upravljaju nad sudbinom književnosti, monopolji u procesu estetskog vrednovanja, frakcije u borbi za moć itd.

Lukač je svojevremeno izneo, da je forma ustvari u pravom smislu ono što je socijalno u književnosti, pomoći kojeg možemo doći do znanja o unutrašnjem i spoljašnjem životu samog dela. Da li ta sociologija forme može objasniti mehanizme posredovanja između krize i dinamike razvijanja formi? Socijalni krakter forme možda objašnjava i zamah pozorišta kod nas, koji očito ima i svoje političke dimenzije. Dinamika života je našla svoju formu u intenzivnosti drame. Pored toga aktivna recepcija savremenih stremljenja u pozorištu svedoči i o »horizontu očekivanja« publike. Mislim, da postojeći pluralitet, što se tiče

horizonta očekivanja ali želja za političkom refleksijom, igra veoma važnu ulogu. Time se može tumačiti dijalog između publike i onih dela koja su kod nas analizirala odnos morala — moći — i političke dominacije.

U dvadesetim godinama Blok je zapisao: »Važnije je da neko urla u vreloj utrobi farselijskog bika, nego da oni koji stoje na polju čuju pesmu, i važniji je sam urlik u njenoj dubini nego mehanizam koji ga transformiše u pesmu«. Nasuprot ovome zabeležiću i tezu Česlava Miloša: »književnost (ako uopšte nešto tako postoji) se pokazuje sve bespomoćnjom prema onome što se oktiriva kao stvarnost, odnosno, pretvara se u samodovoljnu de-latnost jezika, u écriture«.

Znamo, da se utopijska avangarde, spajanje života i književnosti nije ostvarila. Zar ne pokazuje ova svetska kriza neuspeh avangardnog poduhvata? Zar ne primorava upravo sama kriza književnost na novu vrstu samolegitimacije? Dosta je raspravljano o tome da se u svetskom kulturnom prostoru odvija pro-

mena paradigme. Time se označava kriza moderniteta, dakle one subjektivnosti koja je prezentovala samoironičnu skepsu, različite oblike negativiteta itd. U kojoj meri ova kriza pogada našu književnost? Stari oblici subjektivnosti su nedovoljni, alternativnih oblika još uvek nema. Istovremeno vrši se preformulacija etike književnosti: tako pojам angažovanosti zahteva sasvim nova tumačenja.

Književnost samom svojom egzistencijom stoji u krizi i to sasvim blizu epicentra. Njena relativna autonomija ne dozvoljava da se prihvati navedeni stav Bloha. Naprsto je nemoguće da ne reaguje na krizu. Ali njena dinamika može biti sasvim drukčija od dinamike društva u krizi: valja se setiti nemoralnosti književnosti. Istovremeno, sama kriza upozorava književnost da uprkos nemoralnosti ne može biti samodovoljna. Ova egzistencijalna antinomija omeđuje dimenzije prostora i za našu književnost.

strofe, varijacije

milan nenadić

STROFE, VARIJACIJE

**

Neće san na oči:

Samo bih niz britvu, niz jezu pesme
— Kao uvek — uspeo da sidem u san.
Sa nešto više iskustva nego juče,
Sa više razloga a sa manje strasti
— Ponavljam — samo bih se niz stih
Stropštao, užasnut. U užas.

**

Pita me život da li sam
Za poslednju cigaretu:
Kako taj Bezočnik ne vidi
Da sam Niko
I da mi ne treba ništa.

**

Mene će otkriti u ponoć:
Ne verujem da se raduje kostur
Kojeg slučajno nadu.
U mojoj otvorenoj šaci
Blistave bele kap
Kojoj će biti sve jedno kao i meni,
Kad me otkriju. U ponoć.

**

Ova studena zemlja ubija:
Na sav glas govori pesme,
Zna ih napamet — svaku.

Nad mojom mrtvom majkom
Na udaljenoj zvezdi
Cvili pas.
Nad svacićiom mrtvom majkom
Na svakoj zvezdi
Cvili pas:
Mora da nešto znače
Te proklete pesme
Ako se zbog njih može
Izbubiti glava.

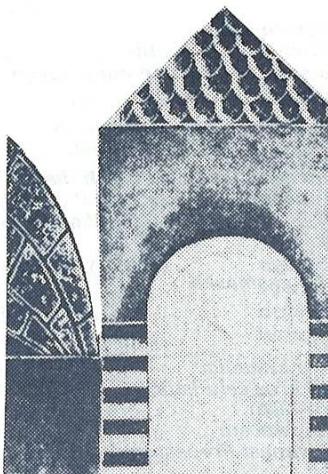
STROFE, VARIJACIJE

Roden sam sredinom ovog gubitničkog stoljeća,
Pola svoga veka već sam uspeo da raznesem,
Nisam došao do saznanja kako to gubim,
I zašto.

Ne sećam se kad je rođena sestra Borka,
Kao što se ne sećam kako je pre uspela
Da umre.
Je li se to dogodilo pre ili posle pedesete:
Teško dolazim i do ovoga pitanja —
Odgovora na njega, u meni, nema.

Po svemu sudeći, nedostajalo je
Dramatičnijih zaokreta u mom životu
Ili još žešćih lomova u svetu da bih,
Napokon,
I ja imao pravo da kažem: promena je navika,
Tu naviku sam već stekao, imam zanat.

Bilo je vrlo važno poticati iz kuće
Mile Kovača, zajebenta sa slomljениm cvikerom
Na kolenastom nosu: u godinama tačkica,
Njegove tačkice bile su veće nego nečije kape
I same glave pod kapama. A Stojan, seoski knez
Pre rata, jednako je bio poštovan i posle:
Redovnije je naginjaо iz flaše i češće se

grafika Ilijane Stojanović

Zaklinao da ga niko nije video pijanog.
Dvanaest godina po Rusiji Toliko ga je
Odvojilo od zemlje da i sada verujem
Kako živi u Sibiru, u nekom selu
Koje Smrt još nije unela u svoje mape.

(Nemam ja ništa od toga ako priznam
Da me je pijanog video Risto Radmilović.
Jedini on. I to jednom).

**

Pod orahom, zbog njegovog lišća
Koje je smislio sam pakao — uspeva
Još samo orahov hlad. Nemoj da sediš
Na gojoi zemlji, stavi nešto ispod,
Obuci se oko Svetog Ilije, oko Božića
I ne moraš. Nemoj ledima uz kamen,
Kamen te ogrejao. Vidi samo kakav si:
Eto ti se vedri kroz rebra, a zaloga
Ne možeš. Ne bi našao ni zemlje na oranju,
Po vodu te na bunar ne smemo poslati,
Nećeš umeti kući da se vratiš.
Da mi je samo znati što smo ti i davali
Da jedeš!

To je rekla majka: što smo ti i davali
Da jedeš! Pola svoga veka čujem te reći:
One su moja navika. Onda mi je jedino
Ostalo da spasavam svet — a otkud mi moći!
(Da te nosi davo, krunisana glavo —
A otkud meni kruna)! Sad reći sleću
Jedna za drugom. U nekakve se stihove svrstavaju
(Prvi, Drugi), u nekakve strofe u kojima je
Sve pomešano kao u bolesnikovom snu,
I stvarnije od same stvarnosti.

**

Onaj Šator, ona kamena kalota pod snegom,
Sa prstenom magle oko struka — to je sve
Što mi je ostalo za san i za javu,
Za pre i za posle. I za sada.
Slušam noću lavež lisica, jutrom riku jelena:
To je dosta za onoliko reći koliko nameravam
Da izgovorim do sudnjega časa. Da sam i sanja
Sve ove godine — stvorio sam dovoljno:
Tisako sam svoj uglasti svet u okrugli svet,
Gurao kiklopsku nogu u detinju stopu.
To uže upornosti je nevidljivo,
Tanje je od paučine: ali me drži,
Ali klizim, ali se penjem uz njega.

**

Sneg. Sneg okolo. A saleće me juni,
Saleću me lipe zvučnih krošanja. Ovaj,
Ovakav Nenadić ne odustaje — još piše,
I još na maternjem jeziku. A taj jezik,
Ceo,
Može da stane u u: ta jedne matere i,
Cela,
Da ih ne ispunji. Ko još može da isbroji
One silne pčele (krošnjama lipa),
One silne pahulje (u oknima prozora):
A prati ih jednako miris raskrižene duše.
Dok zuje,
Dok lepršaju.

**

Sa ove strane ti je Dinara, sa one Šator:
U sredini — ti. Ne zaboravi
Da samo sebe nasleduješ. Ne postavljaj
Banalna pitanja: gde su ovde hramovi,
Dvorovi, slavoluci, grobovi slavnih predaka,
Carski drumovi. Muzika sfera i dimovi žrtveni
Koji vezuju zemaljsko sa nebeskim, prašno
Sa većitim.
Budeš li gledao dobro, kao kroz prizmu
Videćeš: dugin spektar oko slavenske lipe,
Dugin spektar oko premudrog hrasta,
Dugin spektar oko ševe nad žitnim poljem,
Pogotovo oko sokola u brišućem letu.
Nad slojem belogorice diše sloj crnogorice,
Nad njima večiti led, u ledu zvezde koje bi
Da liznes vrelim jezikom. Kad padne noć
Ili kad zatvorиш oči — napamet znaj tu sliku
I pretvaraš je u rečenice. Zemlju i nebo
Imaj! I veruj u saznanje da nad twoje naslede
Sunce navraća nerodovno. U sebi, u jedinome
Tvome nasledu, pronadi ukrasne prideve:
surovih ima koliko hoćeš, oni se sami nameću.